

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ψυχολογικές θεωρίες της εξέλιξης του λόγου

Η πρώτη ενστικτώδης, κραυγή, με την οποία το παιδί δηλώνει την αρχή της ζωής του, είναι και η πρώτη έκφραση, από την οποία πρόκειται να εξελιχθεί ο λόγος του παιδιού.

Το παιδί μαθαίνει να μιλά, γιατί γεννιέται με έμφυτες γι' αυτό το σκοπό ψυχοφυσιολογικές προϋποθέσεις και γιατί ζει σε χώρο, στον οποίο υπάρχουν άνθρωποι που μιλούν. Ακριβώς γι' αυτό μαθαίνει να μιλά εκείνη τη γλώσσα την οποία μιλούν οι άνθρωποι γύρω απ' αυτό, φυσικά με τον τρόπο που μιλούν αυτοί που το περιβάλλουν. Στην εκμάθηση της γλώσσας το παιδί σταδιακά περνά από μερικές περιόδους. Κάθε μια απ' αυτές έχει τις δικές της ιδιαιτερότητες, νομοτέλειες και η πορεία της διαγράφεται μέσα από λάθη ή μη, σε εξάρτηση από τη γενική φυσική και ψυχική κατάσταση του παιδιού, την επίδραση του χώρου που το περιβάλλει και από μια σειρά συμπληρωματικών παράγοντες.

Μέχρι να κατακτηθεί ο μηχανισμός της ομιλίας από το φυσιολογικά γεννημένο παιδί, περνά μια περίοδος προετοιμασίας η οποία είναι πολύ σημαντική για την παραπέρα εξέλιξη του. Από τις πρώτες κιόλας μέρες της ζωής του κάνει εξάσκηση του δικού του ηχητικού μηχανισμού της ομιλίας, βγάζοντας διάφορες μορφές ήχων. Αυτοί οι πρώτοι ήχοι είναι αντανακλαστικοί. Μέσω αυτών πραγματοποιείται η συνειρμική επαφή μεταξύ των ακουστικών δει-

κτών του παιδιού και των νευρικών κέντρων της ομιλίας του. Προφέροντας αυθόρμητα διαφόρους ήχους, συγχρόνως τους ακούει και, μ' αυτόν τον τρόπο, εμπλουτίζει την εμπειρία του για την ανάλογη θέση των ομιλοεκφραστικών οργάνων (χειλή κλπ.), έτσι, ώστε αυτοί οι ήχοι να μπορούν να προφέρονται ηθελημένα.

Γνωστό είναι ότι το παιδί μαθαίνει να χρησιμοποιεί τη γλώσσα μόνον μέσα από την διαδικασία επαφής του με τους άλλους ανθρώπους, στα πρώτα τρία χρόνια της ζωής του. Αν σ' αυτή την περίοδο δεν δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες επικοινωνίας με τους ενήλικες, η γλωσσική του εξέλιξη καθυστερεί. Τα παραδείγματα από την ανθρώπινη ιστορία και τον πολιτισμό είναι αρκετά να πείσουν γι' αυτήν την άποψη.

Η περίοδος 1-3 έτη εκτιμάται ως ιδιαίτερα ευαίσθητη ως προς τις γλωσσικές επιδράσεις. Προς το τέλος του δεύτερου έτους εντατικά προοδεύουν τα παιδιά σε δυναμικό λεξιλόγιο, ενώ στο τρίτο έτος της ζωής τους το λεξιλόγιό τους απαρτίζεται από 1200-1500 λέξεις.

Άρα, η γλωσσική ικανότητα είναι αποτέλεσμα ενός εξελικτικού προτσές, που αρχίζει από την πρώτη άναρθρη κραυγή του παιδιού και ολοκληρώνεται, σε βαθμό ικανοποιητικής λεκτικής επικοινωνίας, με το τέλος της παιδικής ηλικίας.

Η πορεία στην ιστορία των φιλοσοφικών ρευμάτων και ψυχολογικών θεωριών για την εξέλιξη του λόγου δεν υπήρξε καθόλου ομαλή. Από πολλές μέχρι σήμερα πειραματικές έρευνες αναδύονται νέες θεωρίες γι' αυτό το φαινόμενο. Η πορεία αυτή ξεκινά από την εμπειρική φιλοσοφία του 17-18ου αιώνα, με θεμελιωτή τον Τζων Λοκ. Γι' αυτόν το ανθρώπινο πνεύμα προτού ακόμα γνωρίσει τον εξωτερικό κόσμο, είναι ένα άγραφο χαρτί (*tabula rasa*). Τις ιδέες, τις έννοιες, τις αποκτά στη διάρκεια της ανάπτυξής του, με την εμπειρία και τις αισθήσεις. Η εμπειρία και οι αισθήσεις είναι η πηγή των ανθρωπίνων γνώσεων. Αυτή η φιλοσοφική βάση έφερε στο φως και ανέδειξε τους λεγόμενους εμπειρικούς θεωρητικούς μαθησιακούς, που στηρίζουν τις απόψεις τους στο ότι η κατάκτηση της γλώσσας είναι αποτέλεσμα συγκέντρωσης εμπειρίας από την επί-

δραση των ερεθισμάτων του περιβάλλοντος, ενώ οι μαθησιακοί θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι η κατάκτηση της γλώσσας στηρίζεται μόνο σε γενικές ικανότητες για μάθηση, οι οποίες έχουν καθολική ισχύ και κατευθύνουν την ανάπτυξη της με τις ίδιες αρχές εξέλιξης, όπως και των άλλων γνωστικών ικανοτήτων.

Τη σωστή θεώρηση αυτών των φιλοσοφικών ρευμάτων και θεωριών για το ερώτημα της εγκεφαλικής βάσης της ψυχικής λειτουργίας τη δίνει ο Ι.Μ. Σέτσενωφ το 1863 με την εργασία του «Τα αντανάκλαστικά του κυρίως εγκεφάλου» και την εξελίσσει η διδασκαλία του Ι.Π. Πάβλωφ 1953-1956 με τις ανατομονευροφυσιολογικές του ανακαλύψεις για το δυναμικό εντοπισμό των λειτουργιών στον εγκέφαλο. Στη βάση της Παβλωφικής διδασκαλίας απομακρύνθηκε ο δυϊσμός της ψυχομορφολογικής κατεύθυνσης, που βασάνιζε τους θεωρητικούς, και για πρώτη φορά θεμελιώνεται η άποψη και θεωρία, που ενώνει τη δομή και λειτουργία σε αντιστοιχία με τις πραγματικές τους δυνατότητες και αλληλοσυμπεριφορές, τις ψυχικές λειτουργίες με τη δομή του εγκεφάλου στη βάση της νευρικής δραστηριότητάς του.

Ο Ι.Π. Πάβλωφ ασχολήθηκε με το φαινόμενο της μάθησης και ιδιαίτερα της μάθησης της γλώσσας. Δύο είναι οι βασικές του διαπιστώσεις που έφεραν επανάσταση στις μέχρι τότε επικρατούσες αντιλήψεις: α) Η γλωσσική εξέλιξη έχει άμεση σχέση με την ωρίμανση του ανώτερου νευρικού συστήματος και β) η ύπαρξη της ικανότητάς μας να μαθαίνουμε με τα εξαρτώμενα αντανάκλαστικά.

Για τον Ι.Π. Πάβλωφ η πορεία από το φυσικό προς το ζωικό τρόπο ζωής συνδέεται με την αύξηση του αριθμού των εξωτερικών επιδράσεων πάνω στο ζωντανό οργανισμό, καθώς και με τις απαιτήσεις που δίνονται σ' αυτές τις επιδράσεις.

Τα ζώα, αντίθετα από τα φυτά, είναι αναγκασμένα να αντιδρούν σε τέτοιους ερεθισμούς του εξωτερικού περιβάλλοντος, οι οποίοι από μόνοι τους δεν έχουν άμεση σχέση με τις ζωτικές ανάγκες του οργανισμού, αλλά κατά κάποιο τρόπο συνδέονται με τις άμεσες αφυπνίσεις αυτών των αναγκών. Αυτοί οι ουδέτεροι – στη βάση της ζωτικής δραστηριότητας του οργανισμού – ερεθιστές, συ-

νειρμικά γίνονται φορείς πληροφόρησης ζωτικής σημασίας σημάτων για τον οργανισμό, που αναφέρονται στα φαινόμενα που συντελούνται στο περιβάλλον του. Προσανατολιζόμενος ο οργανισμός προς αυτά τα σήματα, προετοιμάζεται για την αναμενόμενη συνάντηση με τους ζωτικούς ερεθιστές. Κατακτώντας τους μηχανισμούς της δραστηριότητας σήμανσης, τα ζώα αποκτούν νέες δυνατότητες στον αγώνα τής ύπαρξής τους.

Η εξέλιξη της δραστηριότητας σήμανσης έχει ουσιαστική σημασία για την ατομική προσαρμογή του οργανισμού στη γρήγορη και συχνή εναλλαγή των ερεθιστών.

Ο πιο υψηλός βαθμός εξέλιξης της δραστηριότητας σήμανσης βρίσκεται στον άνθρωπο. Κάθε μάθηση και διαπαιδαγώγηση στην ουσία οδηγεί στο να μάθουν οι άνθρωποι να χρησιμοποιούν συγκεκριμένα σήματα και να τα εκτιμούν σωστά.

Πρώτο σύστημα σήμανσης. Με τη βοήθεια των αναλυτών ο εγκεφαλικός φλοιός παίρνει πληροφορία για όλες τις αλλαγές που συντελούνται στο περιβάλλον και που έχουν αρνητική ή θετική βιολογική σημασία για τον οργανισμό. Αυτά τα συγκεκριμένα σήματα του εσωτερικού και εξωτερικού χώρου, τα οποία δημιουργούν το φόντο των αντιλήψεων, παραστάσεων, τίθενται για ανάλυση και σύνθεση στον εγκεφαλικό φλοιό. Η εξαρτώμενη αντανακλαστική δραστηριότητα, η οποία κύρια σηματοδοτεί την άμεση πραγματικότητα, δημιουργεί το πρώτο σύστημα σήμανσης. Αυτό το σύστημα σήμανσης είναι κοινό και για τους ανθρώπους και για τα ζώα. Παράλληλα μ' αυτό, στον άνθρωπο προστίθεται κι ένα νέο ειδικό σύστημα σηματοδότησης, που συνδέεται με την εργασία και την κοινωνική του δραστηριότητα. Αυτό εξελίσσεται σε δεύτερο (λεκτικό) σύστημα σήμανσης.

Δεύτερο σύστημα σήμανσης. Σ' αυτό δεν επενεργούν τα σήματα ως ερεθιστές της άμεσης πραγματικότητας, αλλά οι λέξεις, οι οποίες τα αντικαθιστούν (σηματοδοτούν) ως άμεσοι ερεθιστές και, γι' αυτό, ο Ι.Π. Πάβλωφ τις αποκαλεί «σήματα των πρώτων σημάτων». Αυτό το δεύτερο σύστημα σήμανσης που δημιουργήθηκε επάνω στο πρώτο, είναι η ανθρώπινη ομιλία, ο λόγος.